

RAQSNING O'ZBEK MADANIYATIDA O'RNI.

Najmiddinova Sarvara Samariddinovna.

Olimjonova Zarnigor Shokirjon qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat

*Institutining Farg'ona mintaqaviy filialilining Qo'g'irchoq teatr aktyorligi 2-kurs
talabalari*

najimiddinovasarvara@gmail.com

zulfizarshakirjanovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Ma'naviy madaniyatda muhim ahamiyatga ega o'zbek xalqining raqs san'ati va tarixi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Raqs, madaniyat, bayram, o'zbek, raqqosa, san'at, sahna.

Tarixiy olimlar fikricha, O'zbekistonda raqs san'ati ibtidoiy jamiyat vaqtidan kurtak yoza boshlagan. Bugungi kungi kelib esa O'zbek raqsi taraqqiy etgan. Shuningdek, O'zbek raqs san'atiga nazar solsak, o'z jozibasi va qadimiyligi bilan ajralib turadi. O'zbek raqsining qadimiyligini O'zbekiston hududidagi g'oyalardan topilgan tasvirlar va arxeologik topilmalar asosida aniq isbot qilib berish mumkin. Toshlariga chizilgan xilma-xil ibtidoiy suratlar orasida tosh va bronza davriga taallugli nigob kiygan raqqos hamda bir guruh o'yinchilarning tasvirini ko'rish mumkin. Samarqand, Shahrisabz, Buxoro, Toshkent raqqos va raqqosalarining shuhrati V asrdayoq butun Sharqqa yoyilganligi, o'zbek raqs ustalarining Sharq xalqlari raqslaridan ta'sirlanish bilan bir qatorda ularga ham o'z ta'sirini ko'rsatganligi to'g'risida aniq dalillar mavjud. O'zbek raqs san'ati xalq raqsi va professional raqs sifatida asrlar davomida rivojlanib kelgan. Professional raqs dastlab marosimlar bilan bog'liq bo'lgan. Taxminan IV asrdan boshlab marosimlardan chiqib, inson faoliyati va ruhiy olamini aks ettiruvchi san'at sifatida ko'zga tashlandi. Arablar va mo'g'ullar istilosi raqs san'ati rivojiga ham keskin

zarba berdi. XIV asrning ikkinchi yarmidan professional raqs yana o'z qaddini tiklay boshlaydi. Xususan, Navoiy zamonida Xuroson va Movarounnahrda raqs taraqqiy topdi. Professional raqs bilan bir gatorda xalq o'yinlari saglanib, rivojlanib bordi.

Xullas, raqs san'atimiz mehnat, marosim va e'tiqod bilan bog'liq badan d'yinlaridan «Katta o'yin», «Maqom o'yin», «Qarsak o'yin» kabi monumental raqs turkumlarigacha bo'lgan katta taraqqiyot yo lini bosib o'tib, xalqimizning avlod-ajdodlari ma'naviy-madaniy hayotida muhim rol o'ynab kelgan. Hukmdorlar, bosqinchilar mehnat ahli orasidan yetishib chiqqan iste'dod egalari yaratgan raqs san'atini o'z mafkuralari tomon burishga, undan o'z manfaatlari, ayshu ishratlari yo lida foydalanishga, raqqos va raqqosalarni kamsitish, tahgirlash, insoniy huquqlarini poymol qilishga tinmay urindilar. Ruhoniylar esa raqs san'atini shakkoklik deb e'lon qildilar. Ammo xalq raqsi o'z egasi - mehnatkash ommasiga xizmat qilishda davom etdi, uning ilg'or an'analari avloddan-avlodga, ustozdan shogirdga o'tib yashadi va bizgacha yetib keldi.

Ozbekistonda XIX asr va XX as boshida mehnat hamda marosim bilan bog'liq bo'lgan, shuningdek, tog'liklar orasida rasm bo'lib kelgan qadimiy oyinlardan tashqari xalq-professional raqs san'ati ham mavjud bolib, unda kopgina xususiyatlari bilan bir-biridan keskin farq qilib turuvchi Farg'ona, Buxoro, Xorazm uslub maktablari qaror topdi. Har bir ozbek raqs maktabining ozi bir olam. Ularga sodda va londa qilib quyidagicha ta'rif berish mumkin: Farg'ona raqslariga goh sho'x va tetik, goh mayin oquchi harakat, gavgdani bir oz oldinga egib erkin, nafis tutish, xilma-xil ma'no kashf etuvchi chiroyli qo'l harakatlari xos bo'lgan. Buxoro o'yinchilari esa odatda tovonni urib- urib, tizzani bukib, ayni chog da gavgdani g'oz tutib, vigor bilan, kift titratib, aniq shakili, puxta qo'l harakatlari bilan o'ynaganlar. Buxoro raqsida katta doiradagi charxlar muhim o'rin tutgan. Xorazm raqsi uchun esa tizzalarni sal-pal bukib, kiflarni tik tutib, butun tanani harakatga keltirib, bilak va barmoqlardan turli-tuman chiroyli shakllar yasab, o'ynoqi, sho'x, otashin o'ynash xarakterlidir. Xorazmda qayroq bilan o'ynash keng rasm bolgan. O'zbek raqslarida obrazlilik, mazmundorlik hal qiluvchi ro'l oynaganki, bu yetakchi xususiyat barcha maktab va uslublarni bir-biriga bog'lab, yagona o'zbek

raqsini maydonga keltirgan. Har biri bir olam, kattakon tarix bo'lmish bu maktablarning vujudga kelishi, kamol topishi, muayyan shakl hamda va Movarounnahrda raqs tarag'giy topdi. Professional raqs bilan bir qatorda xalq o'yinlari saqlanib, rivojlanib bordi.¹

Umuman olganda, o'tmishdagi o'zbek raqsi ikki katta nahrdan iborat bo'lib, asrlar davomida yashab kelgan: birinchi nahr - bu xalq orasida iste'molda bo'lib kelgan «o'yin» deb ataluvchi raqs, ikkinchi nahr - professionallar tomonidan ijro etilib kelingan va ko'pincha turkum xarakteriga ega bo'lgan «raqs» lardir. Undan tashqari, raqs san'atining sifat belgilarini tasniflashda uning taqlidiy raqs (hayvon, qush, baliq va o'simliklar harakatlarini ifodalash, inson xatti-harakatlaridan, ya'ni jonli tabiatdan badiiy nusxa

Ko'chirish), tasviriy raqs (ovchi, baliqchi, temirchi, hunarmand faoliyati jarayonlarini yoki biror urush janglarni aks ettiruvchi), lirik raqs (inson tuyg'ulari, hissiyotlari, kechinmalarini bevosita yoki obrazli ifodalovchi), estetik raqs (kuchli hissiyotlarni ifodalovchi), udum raqs, marosim raqs (so'z san'ati, aktyorlik, sirk, musiqiy va raqs san'atidan tuzilgan kop qismli tomoshalar syujetlarining tarkibiy qismi sifatida) va professional raqs turlarini ajratish, o'tkazilayotgan bayram va tomoshalarda e'tibor garatish zarur bo'lgan jihatlardir. O'zbek raqsi XX asr davomida xalq orasida bayram va marosimlar bilan bog'liq holda an'anaviy shakllarda hamda zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan holda yashab keldi. Ular fanda «xalq raqsi» va «sahnaviy raqs» deb atalib kelmoqda. (Ommaviy bayramlar rejissurasi bolimida tahsil olayotgan talabalarga esa «Ommaviy bayramlarda raqs san'ati» fani o'tilmoqda). Sahnaviy raqs – ansambl bo'lib, uyushgan havaskor va professional raqqos va raqqosalar tomonidan ijro etilib kelinadi. Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg'unboyeva, Isoxor Oqilov, Qunduz Mirkarimova va boshga raqs ustalari tarbiyalab etishtirgan raqqos va raqqosalarning faliyati tufayli xalq merosi bolmish raqs san'ati rivojlanib, sayqallanib professional tus olib bormogda. Q.Mo'minov

¹ (JAHONGIR MAMATQOSIMOV. OMMAVIY BAYRAMLAR REJSSURASIDA SAHNA MADANIYATI. Toshkent-2009 73-74-betlar)

ham o'zbek milliy raqs san'atiga hissa qo'shgan mohir san'atkorlardandir.² Umuman olganda, raqs musiqa bilan ham chambarchas bog'liq. Bugungi kunda raqs madaniyatimizning bir bo'lagiga aylanib ulgurgan. O'zbek raqsi nafis harakatlari bilan va milliy musiqamiz bilan uyg'unlashib ommaviy bayram, tadbirlarimizning yuziga aylangan. Nafaqat, O'zbekistonda balki, dunyoda ham o'z o'rniga ega bo'lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. JAHONGIR MAMATQOSIMOV. OMMAVIY BAYRAMLAR REJSSURASIDA SAHNA MADANIYATI. Toshkent-2009
2. F.Ahmedov. «Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari». T.: 2008 y.
3. X.Mirpo'latov «Ommaviy bayramlar rejissurasi» T.: «Cho'lpon». 2008.
4. A.Rasulova. «Sahna nutqi». T.: 2008.
5. N.Ikromova. «Ommaviy bayramlar tarixi». T.: 2008.
6. J.Shukurov. «Ommaviy bayramlarda musiqiy bezak». T.: 2008.
7. G.Narimonova. «Raqs san'ati». T.: 2008.
8. V.Rustamov. «Ommaviy bayramlar rejissurasi». T.: 2008.
9. N.Qosimov. «Folklor musiqa ijrochiligi». T.: «Talg'in». 2008.
10. O.Ahmedova. «Xalq ijodi». T.: 2008.
11. F.Ahmedov «Ommaviy tadbir va bayramlar rejissurasi va aktyorlik mahorati». T.: 2007.
12. M.Jo'rayev. «Navro'z qo'shiqlari». T.: «A.Navoiy nomidagi OMK nashriyoti». 2007.
13. F.E.Ahmedov «Ommaviy tadbirlar va tomoshalar rejissurasi va aktyorlik mahorati». T.: «Cho'lpon». 2007.
14. S.Yo'Idosheva. «Folklor-etnografik ansambllari». T.: 2007.

² JAHONGIR MAMATQOSIMOV. OMMAVIY BAYRAMLAR REJSSURASIDA SAHNA MADANIYATI. Toshkent-2009 76-betlar)